

**ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В
УПРАВЛІННІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Анотація. Розглянуто основні змістові положення у дослідженні розвитку соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою (ПТО), узагальнено проблемні аспекти, ідеї та наукові погляди на генезу та перспективність соціально-партнерського підходу в управлінні закладами ПТО. Наголошено на важливості функціонального та системного аналізу соціального партнерства в модернізації системи професійно-технічної освіти та забезпеченні ефективних соціальних взаємодій для реалізації управлінських цілей.

Ключові слова: соціальне партнерство, управління, професійно-технічна освіта.

Л. Кузьминская. Отечественный опыт социального партнерства в управлении профессиональным-техническим образованием: проблемы и перспективы развития

Аннотация. Рассмотрены основные содержательные положения в исследовании развития социального партнерства в управлении профессионально-техническим образованием (ПТО), обобщены проблемные аспекты, идеи и научные взгляды на генезис и перспективность социально-партнерского подхода в управлении учреждениями ПТО.

Подчеркнута важность функционального и системного анализа социального партнерства в модернизации системы профессионально-технического образования и обеспечении эффективных социальных взаимодействий для реализации управленческих целей.

Ключевые слова: социальное партнерство, управление, профессионально-техническое образование.

L. Kuzminska Domestic experience in management social partnership vocational education: problems and prospects

Abstract. The main provisions of the contents in the study of social partnership in the management of vocational education and training (VET), generally problematic aspects, ideas and scientific views on the origins and prospects of social partnership approach in the management of VET institutions. Emphasized the importance of functional and system analysis of social partnership in the

modernization of vocational education and ensuring effective implementation of social interaction for management purposes.

Keywords: social partnership, management, vocational education.

Постановка проблеми. Система професійної освіти в Україні в останні роки проходить складну адаптацію до вимог ринкової економіки. Спостерігається відставання у підготовці кадрів, здатних сприймати й ефективно використовувати можливості сучасного виробництва, розвивати міжгалузеві зв'язки. Незважаючи на випереджувальність теоретичних досліджень соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою відповідно до вимог ринкової економіки, ще не вдалося створити цілісної, загально визнаної теорії її функціонування в умовах соціального партнерства.

Популяризація наукового знання основ соціального партнерства та соціального діалогу, поява значної кількості робіт свідчать про потребу в систематизованих знаннях з даної проблеми. Вітчизняними науковцями ще не вироблено загального підходу до розуміння сутності соціального партнерства, класифікації і генезису його моделей, структури та функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженнях В. А. Григор'євої [2], І. Л. Лікарчука [5], Н. Г. Ничкало [7], В. О. Радкевич [9], Л. М. Сергеевої [10], О. І. Щербак [14] та ін. особлива увага приділяється соціально-партнерській складовій управління системою професійно-технічної освіти – а саме: необхідності налагодження конструктивних зв'язків між навчальними закладами, роботодавцями та органами влади для залучення не лише додаткових ресурсів розвитку професійно-технічної освіти, а й створення умов для відкритого й більш активного комплексного реагування на виклики сьогодення.

Метою статті є вивчення особливостей та узагальнення змістових положень у дослідженні розвитку соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою,

Виклад основного матеріалу. Соціальне партнерство є ефективним інструментом розвитку європейської спільноти і державної політики у

загальносвітовій практиці. Вже на початку 1990-х років половина країн Європи користувалася цим інструментом. Станом на 2008 рік уже всі країни ЄС використовують соціальне партнерство як гарантію прогресивного соціально-економічного розвитку суспільства. І, хоча соціальне партнерство в різних країнах має свої відмінності, більшість експертів однастайні в тому, що саме воно забезпечило розвиток професійної освіти в Європі, конкурентоспроможність економіки, високий рівень добробуту населення. Нам, безумовно, належить пильно вивчати зарубіжний досвід, однак при цьому потрібно враховувати особливості та закономірності розвитку соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою в Україні.

Впродовж останнього десятиліття в Україні погіршується якість трудового потенціалу, постійно зростає ступінь старіння робочої сили, що створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили. При цьому, якість підготовки робочої сили у більшості випадків не відповідає сучасним вимогам щодо її професійно-освітньої підготовки, мобільності та економічної активності в цілому. Вже в 2015 році потреба промисловості у кваліфікованій робочій силі в більшості регіонів України задовольниться лише до 40 відсотків.

За результатами проведеного аналізу інформативних джерел з'ясовано, що балансу між попитом і пропозицією на кваліфіковані робітничі кадри на ринку праці не досягнуто. Спостерігається з одного боку дефіцит робітничих кадрів за рядом професій, з іншого – їх перенасичення за іншими професіями, що обумовлює необхідність визначення політики професійно-технічної освіти в умовах ринкових відносин, яка б була зорієнтована на задоволення потреб особистості в професійно-технічній освіті та забезпечення ринку праці кваліфікованими робітничими кадрами [4].

Практика останніх 15 – 20 років розвитку вітчизняної професійної освіти свідчить, що адаптаційні процеси підготовки кадрів до нових умов виробництва відстають від реальних ринкових вимог. Це відображається у «перевипуску» і недостатній кваліфікації фахівців «модних» професій (юристів, фінансистів, бухгалтерів, менеджерів і т. д.), та недостатній кількості професіоналів у

виробничій та соціальній сферах. «Поштовхом до розвитку партнерства між професійно-технічними навчальними закладами і роботодавцями стали значні дисбаланси на вітчизняному ринку праці, що є свідомством того, що держава не може забезпечити якісну професійну підготовку фахівців у відповідності до вимог ринку праці. На сьогодні, за даними Державної служби зайнятості, приблизно 60 % вакансій зорієнтовані на кваліфікованих робітників. Крім структурних дисбалансів роботодавці стикаються з низьким рівнем підготовки фахівців, що закінчили ПТНЗ, відсутністю в них практичних навичок тощо [10,168].

В «онтогенезі» соціального партнерства та його динамічному впливі на розвиток вітчизняної системи професійно-технічної освіти не останню роль відіграють процеси поширення професійної маргінальності – втрата професійної ідентичності та соціальної атомізації – відокремлення індивідів один від одного внаслідок розпаду соціальних і особистісних взаємодій між ними. Найчастіше соціальна атомізація загострюється в перехідні періоди історичного розвитку, в часи криз і катастроф, коли в суспільстві наростає недовіра до державної влади, прагнення людей у всьому розраховувати тільки на власні сили [11, 942].

Тому вагомою гіпотезою може бути умовивід про те, що становлення і розвиток соціального партнерства в контексті «українських» проблем набуває особливої актуальності як чинник, що посприятиме збереженню системи професійно-технічної освіти від руйнівних впливів системної кризи.

Протягом ХХ ст. держава поступово посилювала своє втручання у сферу регулювання не лише економічних, але й соціально-трудова відносин, перетворюючи їх із дво- у тристоронні. Із середини ХХ ст. починається активний пошук соціальних технологій для вирішення соціально-економічних проблем, раціоналізації політичних рішень. В основу концепції нормативного регулювання соціально-трудова відносин покладено принцип вирішення фундаментального протиріччя між матеріальними потребами людей і економічними ресурсами для їхнього задоволення. Завдяки посиленню своїх економічних функцій держава поступово перетворювалася на великого

власника засобів виробництва, що дало їй змогу шляхом перерозподілу через бюджет значної частини національного доходу розширювати функції соціального захисту малозабезпечених верств населення [6].

Вищезначені процеси також вплинули на функціонування професійно-технічної освіти, зумовивши її інерційну залежність від державних механізмів управління та соціально-економічного регулювання ринку освітніх послуг і деструктивних тенденцій, пов'язаних із занепадом вітчизняного виробництва. Водночас основна ідея соціального партнерства в освіті полягає в тому, що для вирішення проблем в цій соціально значущій сфері потрібні зусилля всього суспільства, а не тільки однієї з його складових – держави.

Одним із найважливіших завдань соціального партнерства в управлінні ПТО є перетворення її як освітнього інституту у відкриту соціально освітню систему, діяльність якої спрямована на вирішення актуальних економічних, соціальних, культурних проблем на регіональному та державному рівнях. «Відкритість» ПТНЗ через побудову системи соціального партнерства передбачає конструктивний обопільний розвиток кооперативних зв'язків з іншими сферами суспільства: органами влади, бізнесом, установами освіти, культури і науки, спрямований на взаємовигідне співробітництво в тактичному і стратегічному векторах, спільну діяльність освітнього закладу та соціальних партнерів.

Система соціального партнерства забезпечує як поступальний розвиток самого освітнього закладу, так і якісне поліпшення ситуації його кооперантів. Таким чином, соціальне партнерство освітнього закладу якісно відрізняється від інших форм взаємодії: шефства, спонсорства, піклування. Його провідна ідея – взаємовигідна кооперація, в якій освітній заклад виступає не в ролі «прохача», а є повноправним партнером. Це означає безпосередній і прямий обмін ресурсами, що залучаються від соціальних партнерів, на конкретні результати діяльності освітньої установи. Соціальне партнерство не обмежується разовими акціями, а будується на довгостроковій основі і взаємній довірі [12].

Тому цілком слушним є обґрунтоване положення про те, що «управління відкритою системою професійно-технічної освіти визначається як взаємодія

саморегуляційних можливостей децентралізованих органів управління галуззю із зовнішнім державним регулюванням, яке обмежується моніторингом та оцінюванням діяльності системи ПТО заради досягнення очікуваного результату. Не викликає сумніву, що директор навчального закладу разом з його колективом переймається проблемами ефективності своєї роботи, в тому числі і управлінської. Оскільки навчальний заклад є складовою ланкою всієї системи освіти, то зрозуміло, що ефективність управління цією ланкою зумовлюється внутрішніми факторами самої складової, а також зовнішніми факторами системи управління закладами ПТО [2].

Аналізуючи історичний шлях розвитку ПТО, зокрема у ХХ столітті, місце ПТО в «систематизованій множині систем», генезу наукових поглядів щодо належності ПТО до класу важливих соціальних систем, ми маємо усі підстави стверджувати, що детермінантами загострення актуальності та динаміки соціального партнерства як чинника розвитку ПТО є наступні передумови та положення, на яких ми зупинимося детальніше.

Систему підготовки робітничих кадрів багато дослідників відносять до різного класу соціальних систем. Деякі вчені систему професійно-технічної освіти класифікують як соціально-виробничу систему [5]. «Соціально-виробничі системи, зазначає В. Співак, належать до спеціальних екстенціональних систем у середовищі нематеріального виробництва народного господарства, що мають соціальні генеральні цілі та підпорядковане цим цілям виробниче середовище, яке функціонує під впливом спеціально-орієнтованого господарського механізму» [12, 13–15]. Головною ознакою соціально-виробничих систем є віднесення її до сфери нематеріального виробництва при одночасній наявності власного виробництва.

Нових системоутворюючих параметрів професійно-технічна освіта набула за радянської доби внаслідок експериментальної інтеграції професійно-технічної освіти з середньою школою, народною освітою.

Соціально-партнерський підхід у дослідженні управління професійно-технічною освітою як соціальною системою прослідковувався у розкритті взаємопов'язаності керованої та керівної підсистем (об'єктів та суб'єктів

управління ПТО) [5]. Партнерська злагоджена взаємодія елементів керованої системи (навчально-виховні заклади, промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства, установи та організації, методичні установи, навчальні заклади для підготовки інженерно-педагогічних кадрів, установи та підприємства матеріально-технічного забезпечення, об'єкти соціальної інфраструктури, науково-дослідні установи, спортивні та культурологічні організації та ін.) забезпечує належний рівень підготовки робітничих кадрів. У постійній взаємодії з елементами керованої підсистеми перебувають й елементи керівної підсистеми.

Згідно Закону про соціальний діалог в Україні (2862-17, чинний, поточна редакція — Прийняття від 23.12.2010) [3] соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі. «Розподіл» на три рівні управління системами підготовки робітничих кадрів: загальнодержавний (вищий), регіональний (середній) та рівень управління конкретним закладом професійно-технічної освіти (нижчий) [5, 27] було визначено ще в 90-х роках, задовго до прийняття Закону про соціальний діалог. На сьогодні стереотипізованим став рівневий розподіл функціонування соціального партнерства в системі професійно-технічної освіти з незначними змінами: регіональний рівень (встановлює основи регулювання відносин у сфері праці); галузевий рівень (встановлює основи регулювання відносин у сфері праці в галузі); територіальний рівень (встановлює основи регулювання відносин у сфері праці в муніципальному утворенні); рівень навчального закладу (встановлює конкретні взаємні зобов'язання у сфері праці між працівником та роботодавцем).

Функціональний аналіз соціального партнерства в модернізації вітчизняної системи професійно-технічної освіти свідчить про пріоритетність наступних соціальних взаємодій для реалізації управлінських цілей: адаптивної – адаптація установ професійно-технічної освіти до сучасних соціально-економічних умов; ресурсної – забезпечення ринку праці кадрами кваліфікованих фахівців; інтегративної – об'єднання зусиль працівників

професійної освіти, підприємств, профспілок, фірм, служб зайнятості та ін. у розвитку виробництва, економіки, культури через освіту, створення єдиного професійно-освітнього простору регіону; стабілізуючої – зниження соціальної напруженості і безробіття в регіоні; управлінської – розвиток суспільних засад в управлінні освітою; підвищення якості системи ПТО – залучення зацікавлених осіб з числа роботодавців до оцінки якості освіти та професійної підготовки випускників, корекції змісту, впровадження нових засобів навчання, виховання учнів ПТНЗ, організації їх виробничих і культурних практик [8].

Оскільки реальні результати діяльності професійно-технічних навчальних закладів із соціальними партнерами можна побачити лише через певний проміжок часу, коли випускники вийдуть на ринок праці, працевлаштуються і пропрацюють певний час, це ускладнює проблему визначення ефективності роботи ПТНЗ [1, 272]. За таких умов загальним критерієм результативності соціального партнерства є виконання головного завдання системи професійно-технічної освіти – задоволення реальної потреби роботодавців у робітниках за рахунок її випускників. Ефективність роботи професійно-технічних навчальних закладів в умовах соціального партнерства визначається мірою досягнення поставлених перед ними задач, серед яких провідною на сьогодні є підготовка висококваліфікованого робітника, здатного успішно самореалізуватися на ринку праці, сприяння розвитку мотиваційної сфери та відповідальності всіх зацікавлених суб'єктів соціального діалогу.

З метою здійснення комплексного підходу до розвитку системи соціального партнерства в управлінні ПТО дослідники виявляють за доцільне:

- систематично вивчати і узагальнювати наявний зарубіжний і вітчизняний досвід організації системи соціального партнерства у сфері професійної освіти;

- визначити критерії і соціальні показники для аналізу стану і основних тенденцій розвитку соціального партнерства відповідно до регіональних особливостей;

- розширювати соціальне партнерство у сфері професійної освіти з урахуванням стратегічних напрямів і національних пріоритетів розвитку

людських ресурсів, змісту навчальних програм, професійної кваліфікації, атестації педагогічних і керівних кадрів, їх працевлаштування, стандартизації, акредитації освітніх установ та їх фінансування.

Висновки. Посилення дослідницького інтересу до проблеми соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою свідчить про потребу переосмислення вітчизняного досвіду, узагальнення проблемних аспектів, ідей та наукових поглядів на генезу та перспективність соціально-партнерського підходу в управлінні закладами ПТО. Здійснений аналіз засвідчив перевагу системного та функціонального підходів у дослідженні соціального партнерства як чинника управління розвитком професійно-технічної освіти. Перспективними у розробленні концептуальних основ соціального партнерства в управлінні професійно-технічною освітою можуть стати кооперативний, прогностичний, рівневий та комплексний підходи.

Література

1. Взаємодія суб'єктів управління професійно-технічною освітою: теорія і практика: Монографія. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 303 с.
2. Григор'єва В.А. Управління професійно-технічним училищем як відкритою системою // http://www.ipto.kiev.ua/files/Збірники_наукових_праць/На_допомогу_керівникові/Випуск_1/5.pdf. – Назва з екрану. – Мова укр.
3. Закон України «Про соціальний діалог в Україні». Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2862-17> – Назва з екрану. – Мова укр.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://osvita.ua/legislation/proftech/8836>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Лікарчук І.Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи [Текст] / І. Л. Лікарчук. – К. : Педагогіка, 1999. – 287 с.
6. Неліпа Д.В. Особливості інституціоналізації соціального партнерства (політологічний аналіз): Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д. В. Неліпа; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2005. — 17 с.

7. Ничкало Н. Г. Неперервній професійній освіті – педагогічні кадри нової генерації [Електронний ресурс] / Н. Г. Ничкало. – Режим доступу: <<http://www.uipa.kharkov.ua/sbornik/sbornik10.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
8. Пермяков Е. В. Развитие социального партнерства как фактор модернизации системы начального профессионального образования: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. – Ростов-на-Дону, 2004. – 206 с.
9. Радкевич В. Принципи модернізації професійно-технічної освіти [Електронний ресурс] / В. Радкевич. – Режим доступу: <http://www.ipito.kiev.ua/modernizaciya/2011_1_1.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
10. Сергеєва Л. М. Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу: теорія і методика [Текст] : монографія / Л. М. Сергеєва ; Нац. акад. пед. наук України, Держ. вищ. навч. закл. "Ун-т менеджменту освіти". – К. ; Херсон : Айлант, 2013. – 451 с.
11. Социология: Энциклопедия /Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн. : Книжный дом, 2003. – 1312 с.
12. Спивак В. Факторно-целевой поход к управлению профессиональным образованием. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 1992. – 123 с.
13. Тюкалова Н. В. Социальное партнерство в образовательной практике как фактор повышения качества начального профессионального образования: автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Тюкалова Надежда Викторовна; [Место защиты: Удмурт.гос. ун-т]. – Ижевск, 2010. – 21 с.
14. Щербак Л.В. Створення системи соціального партнерства у сфері професійно-технічної освіти (методичні рекомендації). Щербак Л.В. – К. Геопринт, 2008. – 45 с.